

Návrh na prijatie opatrení na riešenie krízovej situácie v súvislosti s ohrozením verejného zdravia II. stupňa v lokalite bývalého podniku Chemko, a.s. Strážske

1. Úvod

Na Ministerstvo vnútra SR bola 7. mája 2019 doručená žiadosť Okresného úradu Košice, odboru starostlivosti o životné prostredie o riešenie závažnej ekologickej havárie v lokalite bývalého podniku Chemko, a. s. Strážske (ďalej len „Chemko, a. s.“) kontaminovanej polychlórovanými bifenyli (PCB). Žiadosť obsahovala informácie týkajúce sa závažného znečistenia lokality zisteného obhliadkou, ktorá sa uskutočnila 16. apríla 2019.

Obhliadka preukázala alarmujúci stav skladovania nebezpečných látok v objektoch „Ošipáreň“, Tepláreň“ a v lesnej obore Orlová, na území ktorej sú zakopané sudy s látkami PCB, z ktorých vyteká zápachajúca hnedá tekutina do prameňa v obore Orlová. Závery z obhliadky poukazujú na závažné znečistenie lokality PCB látkami, ktoré má vplyv na pôdu, vodu, chov rýb a lesnej zveri a konštatujú, že vo vzťahu k zdraviu obyvateľstva sú PCB látky zdrojom kontaminácie potravín. V súčasnosti je známe, že reálne bolo oznámených 504 t PCB látok nachádzajúcich sa v okolí areálu Chemko, a. s., pričom v roku 2007 sa v relevantných dokumentoch uvádzalo množstvo 2500 t PCB. Na základe výsledkov terénnej obhliadky podľa Slovenskej agentúry životného prostredia spĺňa táto lokalita kritéria pre zaradenie do Informačného systému environmentálnych záťaží registra – časti A, pravdepodobné environmentálne záťaže. V záveroch z obhliadky je vyjadrený názor, že ide o závažnú ekologickú haváriu, ktorá si vyžaduje okamžité riešenie a ktorej proces riešenia (odstraňovania) ako pravdepodobnej environmentálnej záťaže bude značne zdĺhavý.

Ministerstvom vnútra SR boli prijaté opatrenia na posúdenie rozsahu a závažnosti nahlásenej udalosti. V tomto zmysle boli vykonané viaceré aktivity súvisiace s overením nahlásených informácií a preverenie situácie v predmetnej lokalite a okolí. Na základe výsledkov odobratých vzoriek a ich vyhodnotenia Kontrolným chemickým laboratóriom civilnej ochrany Jasov boli vyžiadané stanoviská od Úradu verejného zdravotníctva SR, ako aj od Štátnej veterinárnej a potravinovej správy SR. Zároveň boli iniciované ďalšie rokovania na úrovni kompetentných zástupcov útvarov Ministerstva vnútra SR, Úradu verejného zdravotníctva SR, Ministerstva životného prostredia SR a Štátnej veterinárnej a potravinovej správy SR. Tieto vyústili do spoločnej obhliadky lokality, ktorá bola vykonaná 1. októbra 2019.

2. Aktuálny stav lokality a vplyv PCB látok na život a zdravie obyvateľov

PCB patria medzi perzistentné organické zlúčeniny, ktoré veľmi pomaly podliehajú rozkladu v prostredí a atmosférou sa prenášajú na veľké vzdialenosti. Vzhľadom na ich chemickú stabilitu sa vyskytujú takmer vo všetkých zložkách životného prostredia, najmä v zeminách, riečnych sedimentoch a kaloch, vo vodných organizmoch, v planktóne, rybách a v tukových tkanivách vyšších organizmov a človeka. Hlavným zdrojom kontaminácie prostredia PCB bola v tomto prípade priemyselná výroba; konkrétne to bola výroba v bývalom štátnom podniku Chemko Strážske, kde sa PCB vyrábali a exportovali vo veľkých objemoch 25 rokov (od roku 1959 do roku 1984). Vzhľadom na svoju chemickú stabilitu spôsobili pretrvávajúcu kontamináciu regiónu Zemplína.

Z uvedeného aspektu bola táto oblasť po ukončení výroby PCB zaradená medzi rizikové lokality, v ktorej bola zisťovaniu prítomnosti reziduí PCB v prostredí venovaná zvýšená pozornosť odborných inštitúcií (Výskumný ústav potravinársky SR, Slovenská zdravotnícka univerzita Bratislava, Ústav experimentálnej endokrinológie SAV). Výsledky

vykonaných štúdií a prieskumov poukazujú na zvýšené koncentrácie PCB v lokalitách v blízkosti bývalého štátneho podniku Chemko Strážske v abiotických i biotických zložkách prostredia. Z hľadiska bioty ide najmä o nálezy zvýšených hodnôt PCB vo vzorkách voľne žijúcej zveri a rýb z niektorých vodných tokov a zo Zemplínskej Šíravy, ktoré sú objektívnym indikátorom stavu životného prostredia, nakoľko predstavujú primárnych konzumentov vo svojich ekosystémoch. Expozícia človeka PCB prebieha najmä prostredníctvom potravy živočíšneho pôvodu lokálne produkovanej v kontaminovanej oblasti. Ďalší spôsob expozície môže byť inhalačný a dermálny.

Z hľadiska medzinárodného kontextu SR v roku 2002 podpísala Štokholmský dohovor, ktorý vstúpil do platnosti v roku 2004. Jeho hlavným cieľom je chrániť ľudské zdravie a životné prostredie pred perzistentnými organickými látkami a zaväzuje signatárov prijať opatrenia na elimináciu zdrojov 12 chemických látok patriacich do skupiny perzistentných organických látok (vrátane PCB) do roku 2025. Okrem tohto medzinárodného záväzku, SR ako členský štát Európskej únie má povinnosť plniť úlohy stanovené v smernici Rady 96/59/ES zo 16. septembra 1996 o zneškodnení polychlórovaných bifenylov a polychlórovaných terfenylov (PCB/PCT), kde je okrem iných povinností uložené aj zabezpečenie ukončenia používania a dekontaminácia príp. bezpečné zneškodnenie všetkých zariadení s obsahom PCB objemu väčšieho ako 5 dm³ do konca roku 2010.

3. Vyhlásenie mimoriadnej situácie a záchranné práce

Na základe výsledkov prieskumu a zhodnotenia stavu lokality Úrad verejného zdravotníctva SR vyhodnotil situáciu ako mimoriadnu udalosť - ohrozenie verejného zdravia II. stupňa. V súlade s § 48 ods. 5 zákona č. 355/2007 Z. z. o ochrane, podpore a rozvoji verejného zdravia a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov navrhol listom zo dňa 14. októbra 2019 vyhlásenie mimoriadnej situácie na území Košického kraja a Prešovského kraja. Na základe tohto návrhu bola dňa 22. januára 2020 vyhlásená mimoriadna situácia prednostom Košického kraja a prednostom Prešovského kraja na území v ich územnej pôsobnosti. Cieľom bolo bez zbytočného odkladu prijať a vykonať opatrenia na zastavenie kontaminácie životného prostredia nebezpečným odpadom s obsahom PCB, t. j. zabrániť jeho ďalšiemu šíreniu zo všetkých identifikovaných nezabezpečených zdrojov do okolitého prostredia, a tým eliminovať potenciálny zdroj ohrozenia zdravia obyvateľstva. Prieskum, obhliadky a stanoviská kompetentných subjektov preukázali mimoriadne rozsiahly, komplikovaný a nebezpečný stav uloženia odpadov v lokalite Chemko, a. s. V spojitosti s prieskumom v predmetnej lokalite sa ukázala potreba vypracovania odborných materiálov a analýz najvhodnejších technologických postupov, týkajúcich sa odčerpania kontaminovanej vody, ako ďalších podporných a expertných činností pri vykonávaní záchranných prác.

V prílohe č. 2 vyhlášky Ministerstva vnútra Slovenskej republiky č. 523/2006 Z. z. o podrobnostiach na zabezpečenie záchranných prác a organizovania jednotiek civilnej ochrany (ďalej len „vyhláška MV SR č. 523/2006 Z. z.“) sú definované činnosti pri vykonávaní záchranných prác. Tieto sú v predmetnej vyhláške vymenované exemplifikatívne, preto nie je možné vylúčiť za danej situácie že bude potrebné vykonanie analytických a odborných prác týkajúcich sa prieskumov a technologických postupov, ako podporných a nevyhnutných expertných činností pri vykonávaní záchranných prác.

Ako orgány civilnej ochrany kompetentné na riadenie záchranných prác, sú explicitne definované okresné úrady v sídle kraja, okresné úrady a obce, a to zákonom NR SR č. 42/1994 Z. z. o civilnej ochrane obyvateľstva v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon NR SR č. 42/1994 Z. z.“). Ministerstvo vnútra SR sa podľa uvedeného zákona okrem iného podieľa na riadení a vykonávaní záchranných prác. Za súčasnej situácie, keď došlo

k vyhláseniu mimoriadnej situácie na území Košického kraja a Prešovského kraja, je účelné prijať opatrenia na úrovni vlády SR, ktoré vytvoria predpoklad na zabezpečenie riadenia a vykonania záchranných prác v kompetencii Ministerstva vnútra SR v súčinnosti s Ministerstvom životného prostredia SR a okresnými úradmi, za expertnej podpory Slovenskej technickej univerzity v Bratislave (ďalej len „univerzita“). ako aj expertnej podpory Štátneho geologického ústavu Dionýza Štúra ako odbornej rezortnej organizácie Ministerstva životného prostredia SR (ďalej len „ŠGÚDŠ“).

4. Záchranné práce

Vzhľadom na špecifický charakter tejto mimoriadnej udalosti, Ministerstvo vnútra SR realizovalo viacero aktivít smerujúcich k určeniu optimálneho postupu a primeraného rozsahu záchranných prác. Dôležitým faktorom v tomto procese bolo zapojenie univerzity ako expertnej zložky. Univerzitou boli vykonané predbežné analýzy vody z prameňa v lesnej obore Orlová, ktoré potvrdili niekoľkonásobné prekročenie povolených noriem na obsah PCB látok. Zároveň sa preukázalo, že vo vode sa nachádzajú aj iné chemické látky ktoré je potrebné identifikovať ďalšími rozborami.

Na základe ďalších kvalitatívnych a kvantitatívnych analýz zloženia odpadov sa plánuje vypracovať podrobný harmonogram prác. Pri príprave prác sa predpokladá expertná spolupráca ŠGÚDŠ. Aktuálne sú rámcovo vymedzené jednotlivé okruhy činností v rámci záchranných prác pre objekty „Ošipáreň“, „Tepláreň“ a prameň v obore Orlová a je vykonaný odhad potreby finančného krytia v objeme 500 tis. EUR nasledovne:

- A) Kvantitatívne a kvalitatívne rozborov odpadov a vybudovanie filtračného systému
100 tis. EUR.

Výsledky rozborov, ktoré by univerzita vykonala, by slúžili ako podklad na vybudovanie vhodného filtračného systému na čistenie kontaminovanej vody z prameňa v lesnej obore Orlová. V rámci výdavkov na tieto práce sa predpokladá aj zabezpečenie vykonávania priebežnej kontroly čistoty otekajúcej vody.

- B) Vybudovanie filtračného systému na čistenie vody z prameňa v lesnej obore Orlová
50 tis. EUR.

Tento systém bude zabezpečovať filtráciu vody až do doby odstránenia všetkých bodových zdrojov chemického znečistenia pôdy v tejto oblasti.

- C) Manipulácia s odpadom a jeho prechodné bezpečné uskladnenie 350 tis. EUR.

Táto časť záchranných prác by spočívala v odstránení odpadu z objektov „Ošipáreň“ a „Tepláreň“ a zároveň jeho premiestnení do kontajnerov. Tieto práce budú vykonávať určené útvary Hasičského a záchranného zboru. Manipulácia s odpadom predpokladá zavedenie prísnych bezpečnostných opatrení, použitie osobných ochranných pracovných prostriedkov a použitie špeciálnej techniky. Na tento účel bola Prezídiom Hasičského záchranného zboru spracovaná technická špecifikácia samohybného pracovného stroja a špeciálnych kovových kontajnerov na uskladnenie sudov s nebezpečným odpadom. Konkrétne údaje o potrebných množstvách techniky a materiálu budú závislé na výsledkoch rozborov, ktoré budú zásadným podkladom na určenie spôsobu triedenia a uskladnenia odpadov. Po naložení sudov s nebezpečným odpadom a kontaminovanej zeminy do kontajnerov, budú tieto prechodne uložené na určenom mieste (stojisku). Podľa predbežného odhadu ide asi o 450 ton nebezpečného odpadu. Podľa množstva uskladnených sudov bude potrebné obstaráť dostatočný počet vhodných kontajnerov, osobné ochranné pracovné pomôcky

a dekontaminačné prostriedky. Ďalšie výdavky sú plánované na krytie prevádzkových nákladov, výkopových a zemných prác a ďalšieho logistického zabezpečenia záchranných zložiek.

V súčasnej dobe pripravujú experti z univerzity návrh postupu oddrenážovania prameňa v obore Orlová a spôsobu vybudovania záchytu a čistenia vytekajúcej vody. Ďalej by bolo na základe rekognoskácie terénu potrebné pripraviť postup prípravy odpadu na vyskladnenie z „Ošipárne“ a „Teplárne“, spočívajúci v stanovení potrebných terénnych a stavebných úprav, inventarizácie sudov s PCB látkami a ich kategorizácie. Na základe týchto spracovaných postupov a po zabezpečení potrebného technického a materiálového vybavenia, sa plánuje vypracovať časový harmonogram postupu vykonania záchranných prác, ktorý by reflektoval požiadavku zabránenia ďalšiemu ohrozovaniu životov a zdravia obyvateľov a životného prostredia spôsobeného týmito tromi bodovými zdrojmi znečistenia PCB a ďalšími toxickými chemickými látkami. Pri príprave a realizácii prác sa vyžaduje súčinnosť s ŠGÚDŠ.

Činnosti vykonávané univerzitou, hoci nie sú explicitne vymenované vo vyhláske MV SR č. 523/2006 Z. z., je jednoznačne možné považovať za činnosti spojené s vykonávaním záchranných prác, ktoré sú nevyhnutné na korektné zabezpečenie už prebiehajúcich záchranných prác. Nakoľko univerzita a ŠGUDŠ má sídlo v Bratislave, kompetencia prednostov okresných úradov v dotknutých krajoch na ňu nesiahá a nie je možné od týchto prednostov očakávať ani požadovať vydanie príkazu univerzite na vykonanie takto definovaných záchranných prác. Ministerstvo vnútra SR sa v zmysle § 12 ods. 2 písm. a) zákona NR SR č. 42/1994 Z. z. „podieľa na riadení a vykonávaní záchranných prác“, v dôsledku čoho je jeho kompetencia na vydanie takéhoto príkazu spochybiteľná. Uvedená skutočnosť predstavuje medzeru v platnej právnej úprave *de lege lata*, nakoľko ak dôjde k vyhláseniu mimoriadnej situácie presahujúcej územný obvod kraja, avšak nie je vyhlásená mimoriadna situácia pre celé územie SR. Pre takýto prípad nie je v zákone NR SR č. 42/1994 Z. z. reálne určený subjekt oprávnený na vydanie príkazu na vykonávanie záchranných prác. V súčasnej situácii, aj s ohľadom na prebiehajúcu pandémiu COVID-19, v predmetnom prípade nie je dôvodné vyhlásiť mimoriadnu situáciu pre celé územie Slovenskej republiky.

V zmysle § 4 ods. 1 písm. a) zákona č. 387/2002 Z. z. vláda SR prijíma opatrenia na riešenie krízových situácií. V tomto konkrétnom prípade, keď v súvislosti s riešením krízovej situácie v lokalite Chemko, a. s. došlo k potrebe vykonania záchranných prác, a v nadväznosti na horeuvedené administratívno - právne komplikácie spojené s vydaním príkazu na vykonanie záchranných prác, je vláda SR jediným subjektom oprávneným prijať opatrenia na zabezpečenie riadenia a vykonania záchranných prác. Ďalšie aktivity týkajúce sa výskumu, vypracovania potrebných odborných materiálov a analýz najlepších technologických postupov nevyhnutných pre zabezpečenie a korektné vykonanie záchranných prác, budú realizované v súčinnosti s Ministerstvom životného prostredia SR a ŠGÚDŠ a v zmysle Rámcovej zmluvy o spolupráci vo vzdelávaní, vedeckovýskumnej činnosti a technickom rozvoji uzatvorenej medzi univerzitou a Ministerstvom vnútra SR.

Na základe uvedených skutočností je predkladaný návrh na prijatie opatrení na riešenie krízovej situácie v súvislosti s ohrozením verejného zdravia II. stupňa v lokalite Chemko, a. s. jedinou možnosťou, ako sa so situáciou vysporiadať a efektívne existujúcu krízovú situáciu v predmetnej lokalite vyriešiť.

5. Ukončenie záchranných prác a ďalší postup

Časový horizont realizácie jednotlivých krokov sa bude odvíjať od uvoľnenia finančných prostriedkov zo štátneho rozpočtu Ministerstvom financií SR, dostupnosti požadovanej techniky a prostriedkov na trhu a procesu verejného obstarania.

Záchranné práce by boli ukončené odstránením nebezpečných odpadov z objektov „Ošipáreň“ a „Tepláreň“, uložením odpadov do kontajnerov, umiestnením kontajnerov na kontajnerové stojisko a vykonaním opatrení na zabránenie ďalšieho znečisťovania životného prostredia v lokalite prameň v obore Orlová. Mimoriadna situácia bude odvolaná prednostom Košického kraja a prednostom Prešovského kraja po ukončení záchranných prác.

Ďalšie kroky na celkové riešenie v lokalite Chemko, a. s. budú pokračovať v gescii Ministerstva životného prostredia SR v systéme riešenia environmentálnych záťaží. V rámci trestného konania vo veci prečinu neoprávneného nakladania s odpadmi podľa § 302 ods. 1 a ods. 3 Trestného zákona (v stručnosti), sú vykonávané úkony odborom kriminálnej polície Krajského riaditeľstva Policajného zboru v Košiciach.